

POLITICKÉ VEDY / POLITICAL SCIENCES

Časopis pre politológiu, najnovšie dejiny, medzinárodné vzťahy, bezpečnostné štúdiá / Journal for Political Sciences, Modern History, International Relations, security studies

URL časopisu / URL of the journal: <http://www.politickevedy.fpvmv.umb.sk>

Autor(i) / Author(s): Jan Kovář
Článok / Article: Europeizace volebních programů pro volby do EP
Vydavateľ / Publisher: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov –
UMB Banská Bystrica / Faculty of Political Sciences
and International Relations – UMB Banská Bystrica

Odporúčaná forma citácie článku / Recommended form for quotation of the article:

KOVÁŘ, J. 2014. Europeizace volebních programů pro volby do EP. In *Politické vedy*. [online]. Roč. 17, č. 3, 2014. ISSN 1335 – 2741, s. 32-67. Dostupné na internete: <http://www.politickevedy.fpvmv.umb.sk/userfiles/file/3_2014/KOVAR.pdf>.

Poskytnutím svojho príspevku autor(i) súhlasil(i) so zverejnením článku na internetovej stránke časopisu *Politické vedy*. Vydavateľ získal súhlas autora / autorov s publikovaním a distribúciou príspevku v tlačenej i online verzii. V prípade záujmu publikovať článok alebo jeho časť v online i tlačenej podobe, kontaktujte redakčnú radu časopisu: politicke.vedy@umb.sk.

By submitting their contribution the author(s) agreed with the publication of the article on the online page of the journal. The publisher was given the author's / authors' permission to publish and distribute the contribution both in printed and online form. Regarding the interest to publish the article or its part in online or printed form, please contact the editorial board of the journal: politicke.vedy@umb.sk.

EUROPEIZACE VOLEBNÍCH PROGRAMŮ PRO VOLBY DO EP¹

EUROPEANISATION OF ELECTION PROGRAMMES FOR EP ELECTIONS

Jan Kovář*

ABSTRACT

The aim of this paper is to contribute to the debate on elections to the European Parliament (EP) and particularly their Europeanisation. The dominant approach in the literature claims that national political issues are important, if not decisive, in EP elections rather than issues related to the European integration process. This paper thus analyzes this claim on the basis of election manifestos prepared for EP elections by Czech political parties. To this aim, I conduct a content analysis of selected parties' election manifestos and use specific method to analyse level of Europeanisation. The results show that political parties discuss issues related to the European integration process and that in contrast to theoretically-informed proposition election manifestos for EP elections display an evident Europeanisation. Finally, these results are discussed in the light of relevant literature.

Key words: political parties, election programmes, elections to the EP, Europeanisation, political issues

Úvod

Jedním z důvodů stojících za rozhodnutím konat přímé volby do EP byla snaha vytvořit přímé spojení mezi občany členských států a rozhodovacími procesy na úrovni Evropské unie (EU). Toto rozhodnutí je založeno na předpokladu, že v reprezentativních demokraciích slouží volby jako „nástroj demokracie“ k tomu, aby spojovali (politické) preference voličů s veřejně vykonávanou politikou (Powell, 2000). Od vstupu Lisabonské smlouvy v platnost je fakt, že volby do EP mají sloužit jako nástroj reprezentativní demokracie v

* Mgr. Jan Kovář působí jako doktorand na Katedře International Relations and European Studies, Ústav mezinárodních vztahů, Metropolitní univerzita Praha, Dubečská 900/10, 100 31 Praha 10 – Strašnice, Česká republika, jan.kovar@mup.cz.

¹ Tento článek vznikl na základě přidělené podpory specifického výzkumu na Metropolitní univerzitě Praha, číslo interního grantu POL/5/2013.

EU, formálně potvrzen i v unijním právu : článek 10 Lisabonské smlouvy uvádí, že „[f]ungování Unie je založeno na zastupitelské demokracii“ a „[o]bčané jsou na úrovni Unie přímo zastoupeni v Evropském parlamentu (Official Journal of the European Union 2010).

V průběhu 70. let minulého století se v souvislosti se zavedením přímých voleb do EP objevilo na evropském politickém pódiu mnoho optimisticky naladěných osobností, které vyjadřovali svá vysoká očekávání spojená s touto změnou. V roce 1975 se například **Leo Tindemans**, tehdejší bývalý ministerský předseda Belgie, vyjádřil v EP: „*Volby do Vašeho sboru všeobecným volebním právem by bezpochyby zajistili kredibilitu pro demokratičnost Společenství. Takto volené Shromáždění by nepopíratelně bylo v pozici, aby mohlo vyjádřit vůli evropských občanů*“ (Tindemans 1975a). Svým kolegům v Evropské radě řekl, že přímé volby do EP „*posílí demokratickou legitimitu celého evropského institucionálního aparátu*“ (Tindemans 1975b). Mnozí doufali, že jako pozitivní efekt zavedení přímých voleb do EP se do popředí kampaně dostanou politická témata spojená s procesem evropské integrace (srov. Tindemans, 1975b, s. 28). Bývalý předseda Evropské komise **Walter Hallstein** doufal, že zavedení přímých voleb do EP povede ke vzniku:

..volební kampaně o evropských tématech. Taková kampaň vyburcuje ty, kteří jsou oprávněni volit, aby se zabývali jednotlivými otázkami a možnostmi řešení, o kterých bude Evropský parlament v následujících měsících a letech rozhodovat. Kandidátům, kteří projdou takovou kampaní a vyhraji tyto volby, získají opravdový evropský mandát od svých volitelů; to v praxi povzbudí vytvoření opravdových evropských politických stran (Hallstein, 1972, s. 74).

Aby mohly demokratické volby vytvořit volební, reprezentativní vazbu a plnit své ostatní důležité funkce, politický verdikt v těchto volbách elektorátu musí „*vycházet z politických preferencí voličů, které se vztahují k rozhodovací aréně, již se tyto volby týkají*“ (van der Eijk, Franklin, 1996, s. 6). V moderních reprezentativních demokraciích hrají v tomto procesu klíčovou roli politické strany (McDonald, Budge, 2005, s. 3), což platí i pro unijní politiku (Abromeit, 1998, s. 33-34). V rámci EU by měly politické strany představovat občanům evropský rozměr politických témat, diskutovat klíčová témata spojená s fungováním EU a nabízet voličům odlišné vize EU a evropského integračního procesu. Jinými slovy, aby mohli voliči dojít k volebnímu verdiktu na základě relevantních preferencí vztahujících se ke konkrétní rozhodovací aréně, je potřeba, aby měli alespoň určité uvědomění o pozicích politických stran k tématům týkajících se dané arény (Schattschneider, 1942).

Napříč celou Evropou běžně funguje proces zastoupení na základě modelu tzv. odpovědného stranického vládnutí (Powell, 2004). Model "odpovědného stranického vládnutí" má několik minimálních předpokladů: na nabídkové straně je potřeba, aby politické strany poskytovaly alternativní politické programy týkající se klíčových otázek, kterým politický systém čelí; na straně poptávky je potřeba, aby si voliči vybírali politické strany na základě retrospektivního hodnocení předchozího působení či prospektivních evaluací týkajících se programové nabídky politických stran. Třetí podmínkou je to, že se musí v pravidelných intervalech konat svobodné a čestné volby, které převádějí hlasy voličů do křesel v zastupitelském sboru (Marsh, Norris, 1997).

Avšak, a to především ve vztahu k nabídkové straně modelu "odpovědného stranického vládnutí", se mnoho odborníků a komentátorů vyjádřilo, že volby do EP nesplňují výše zmíněná kritéria především proto, že evropské volby jsou běžně chápány jako národní volby druhého řádu (Reif, Schmitt, 1980), ve kterých politické strany vedou kampaň zaměřenou převážně na národní politická témata a otázky. Pokud však politické strany nepředstavují témata spojená s EU a nenabízejí alternativní přístupy k evropské integraci, voliči těžko mohou efektivně vyjádřit své preference týkající se EU (Marsh, Norris, 1997, s. 155). V současném stavu nevytváří volby do EP potřebnou volební vazbu mezi voliči a jejich zastupiteli, protože nesplňují minimální kritéria modelu "odpovědného stranického vládnutí", a to převážně pokud jde o kritéria nabídkové strany modelu. V souladu s tím bylo několikrát naznačeno, že volby do EP selhávají jako nástroj demokracie v EU proto, že nejsou schopny efektivně vyjádřit vůli evropských občanů ohledně politických otázek spojených s EU (Mair, Thomassen, 2010, s. 21).

Cílem tohoto příspěvku je analyzovat nabídkovou stranu pro národní volby druhého řádu v České republice. Konkrétně se zaměřím na testování předpokladu, že kampaň pro národní volby druhého řádu jsou ovlivněny či přímo dominovány domácí politickou konstelací a domácími politickými tématy (Norris, 1997, s. 117). Prostředkem k dosažení tohoto cíle je komparativní obsahová analýza programových dokumentů vybraných českých politických stran. Zároveň je položena otázka: do jaké míry nabízejí programové dokumenty politických stran politická témata spojená s EU nebo, jinými slovy, do jaké míry je kampaň pro evropské volby europeizována či naopak domestikována skrze programové dokumenty politických stran?

Zbytek studie je strukturován následovně: další kapitola poskytuje přehled literatury k danému tématu a představuje tak teoretické a konceptuální zázemí.

Na jejím konci představím očekávání, která budou testována v analytické části. Třetí kapitola má za cíl vyjasnit metodologické otázky, operacionalizovat koncepty, představit datový soubor a vymezit analyzované časové období. Čtvrtá kapitola pak představuje výsledky analýzy a závěrečná kapitola shrnuje výsledky analýzy a diskutuje jejich implikace ve světle relevantní odborné literatury.

1 Politické strany a evropská volební aréna

1.1 Národní volby druhého řádu

Prakticky ihned po konání prvních přímých voleb do EP označili **Reif a Schmitt** (1980) tyto volby jako „národní volby druhého řádu“ (pro souhrn literatury Marsh, Mikhaylov, 2010). Charakteristickými rysy druhořadých voleb jsou: 1. vzhledem k národním volbám prvního řádu je ve volbách druhého řádu méně v sázce, protože v nich nejde o povolební sestavování vlády a voličské chování je tedy v tomto typu voleb odlišné od voleb prvního řádu a (Reif, Schmitt, 1980) 2. kampaně a výsledky voleb druhého řádu jsou ovlivněny politickou konstelací v národní – prvořadě – politické aréně s typickou dominancí politických témat, která se týkají prvořadě politické arény (Norris, 1997; van der Brug a kol., 2008).² Jinak řečeno, podstatou teorie voleb druhého řádu je, že během voleb jsou diskutována domácí politická témata stejně jako ve volbách prvního řádu (Auers, 2005; Irwin, 1995; Siaroff, 2001). Z pohledu voleb do EP a evropeizační literatury se dá říci, že volby do EP jsou do značné míry spíše domestikovány než evropeizovány, zatímco normativně by „měly být o evropské politice a otázkách Evropy jako takové“ (Mair, 2000, s. 43).

Po více než třech dekádách od konání prvních přímých eurovoleb se stala teorie voleb druhého řádu nejširě testovanou a potvrzenou teorií voličského chování ve volbách do EP (např. Ferrara, Weishaupt, 2004; Hix, Marsh, 2007; Marsh, 1998; Schmitt, 2005). Protože původní hypotézy teorie voleb druhého řádu o voličském chování měly agregátní povahu, většina analýz aplikujících tuto teorii se soustředila na agregátní volební výsledky a (po)volební průzkumy. Nicméně tím, že se většina studií soustředila na voličské chování, se teorie nedostatečně zaměřovala na chování ostatních aktérů, kteří jsou ve volbách

² Teorie voleb druhého řádu nevylučuje potencionální vliv témat spojených s Evropskou integrací na národní parlamentní volby, avšak zároveň nepředpokládá silnou roli pro témata spojená s Evropskou integrací v národních parlamentních volbách.

klíčoví (srov. Marsh, 1998, s. 607; Weber, 2007). Z tohoto důvodu se v poslední době objevily studie zaměřující se na kontext kolem samotného voličského chování, čímž se snaží teorii voleb druhého řádu integrovat s chováním dalších aktérů ve volebním procesu: politickými stranami a médii (např. Adam, Maier, 2011; Tóka, 2007; Weber, 2007).

Tyto studie přicházejí se závěry, že chování politických stran a informačních médií je důležité pro formování povahy výběru voličů i pro míru volební účasti (Hobolt, Spoon, 2010). Ve vztahu k teorii voleb druhého řádu pak podobné studie odhalují, že: 1. kampaň pro eurovolby má druhořadý charakter a je vysoce domestikována z pohledu politických témat (de Vreese, 2009; Tenscher, Maier, 2009), 2. politické strany investují méně finančních prostředků do eurovolby než do národních voleb prvního řádu (Hertner, 2011; Maier, Tenscher, 2009) a 3. média se věnují volbám do EP méně než prvořadým národním volbám a pokrytí těchto voleb je rámcováno ve smyslu konkrétního národního státu (de Vreese a kol., 2006; Kovář, 2010; Leroy, Siune, 1994). Pokud shrneme závěry výše zmíněných studií, lze tvrdit, že lze jen těžko vinit pouze voliče za jejich voličské chování bez toho, abychom vzali v potaz chování přinejmenším politických stran a médií. Jinými slovy, teorie voleb druhého řádu by se měla soustředit také na chování politických stran a médií a nejen na voliče (Strömbäck a kol., 2011, s. 13).

1.2 Europeizace politických stran

Vzhledem k tomu, že hlavní výzkumná otázka této studie se zabývá tím, do jaké míry je nabídková strana pro evropské volby europeizována či naopak domestikována skrze programové dokumenty politických stran, je nezbytné ujasnit, jakým způsobem chápeme koncept europeizace. Výzkum týkající se europeizace je v Evropských studiích (ES) poměrně nový. Tato výzkumná agenda se v ES jako distinktivní oblast výzkumu objevuje až od první poloviny 90. let minulého století (Sedelmeier, 2011, s. 5). Až do současnosti přetrvává debata ohledně definice europeizace (Börzel, Risse, 2003; Cowles a kol., 2001; Featherstone, Radaelli, 2003), v převážné míře však literatura chápe koncept europeizace jako zkratku pro „domácí vliv Evropské unie“ či „vliv EU na členské státy a zpět“ (Börzel, Risse, 2000; Ladrech, 2002; Poguntke a kol., 2007b).

Výzkum europeizace jako vlivu EU na členské státy byl aplikován na všechny tři standardní dimenze politicko-vědního výzkumu: *polity*, *policy* a *politics* (srov. Börzel, Risse, 2000). Jako poslední se z těchto tří dimenzí stala

předmětem výzkumu europeizace, a tedy ještě není tolik probádanou, otázka vlivu EU na oblast *politics*, tedy na politické aktéry a jejich interakce stejně tak jako procesy politické kontestace a agregace (Fiala a kol., 2006). Konkrétně studium europeizace národních politických stran, stranických systémů a zájmových skupin se ustavilo jako samostatná výzkumná oblast poměrně nedávno (Ladrech, 2009, s. 4-5; Mair, 2006). Toto tvrzení platí převážně pro nové členské státy EU a kandidáty na budoucí členství v EU z oblasti východní Evropy a Balkánu, a to převážně z důvodů historického odloučení od procesu evropské integrace (Enyedi, 2007; Haughton, 2011; Sedelmeier, 2011, s. 20-21).

Většina studií europeizace politických stran se po vzoru **Ladrecha** (1994; 2002) soustředila na jednu či více z následujících oblastí fungování politických stran, ve kterých se europeizace mohla projevit: 1. změny programatiky, 2. organizační změny, 3. změny ve struktuře stranické soutěže, 4. vztahy politické strany a vlády a 5. vztahy mimo úroveň národního systému. Výsledky této výzkumné agendy týkající se členských států EU, které přistoupili před rokem 2004 (Ladrech, 2002; Mair, 2000; Poguntke a kol., 2007a) a kandidujících zemí z Balkánu (Fink-Hafner, 2008; Ladrech, 2008) doposud dokumentují pouze minimální vliv evropské integrace na národní politické strany a stranické systémy. Na druhou stranu studie, které se zaměřují na členské státy EU ze zemí střední a východní Evropy, které vstoupily do EU v letech 2004 a 2007, docházejí k závěrům, že vliv EU na politické strany je znatelnější než v ostatních zemích (Enyedi, 2007; Hloušek, Pšejka, 2009), což platí i s některými výjimkami (Ágh, 2006; Sikk, 2009).

Podle Roberta Ladrecha (2002, s. 396) je nejzřejmější oblastí, ve které se projevil vliv evropské integrace na národní politické strany oblast programatických změn (srov. Haughton, 2011). V této oblasti výzkumu studie přinášejí nejednoznačné výsledky, co se týče kvalitativních a kvantitativních změn způsobených procesem evropské integrace. Jeden proud literatury dokumentuje pouze omezené vlivy EU na změny programových dokumentů politických stran (Hloušek, Pšejka, 2009; Ladrech, 2008; Pennings, 2006), zatímco závěry studií reprezentující druhý proud tvrdí, že změny programových dokumentů jsou značné a znatelné (Baun a kol., 2006; Deželan, 2007; Havlík, 2010). Pokud bychom měli rozdělit tyto studie dle typů analyzovaných programových dokumentů, pak zjistíme, že volební programy pro eurovolby jsou více europeizované než programové dokumenty politických stran připravené pro národní či lokální volby (Kritzinger a kol., 2004; Wüst, 2009).

1.3 Teoretická očekávání studie

Na základě diskuze v předchozí kapitole nyní předložím konkrétní očekávání ohledně europeizace volebních programů politických stran. Protože mým cílem je v této práci také integrovat teorii voleb druhého řádu s chováním politických stran, zaměřuje se tento text na jeden z aspektů stranické nabídky pro volby – volební programy. Tento postup je založen na předpokladu, že analýza volebních dokumentů nám umožní vyhodnotit, jestli a nakolik politické strany vnímají volby do EP jako druhořadé národní volby. Národní politické strany jsou totiž klíčovým aktérem ve volbách do EP, protože jsou to domácí politické strany, které podávají kandidaturu, sestavují kandidátky, určují detaily procedur regulujících volby do EP, formulují volební programy a kontrolují obsah, intenzitu a financování volebních kampaní (Hix, Lord, 1997, s. 84-90). Volby do EP jsou také regulovány národní legislativou a domácí politická soutěž zůstává klíčovou pro formování voličských rozhodnutí v těchto volbách (Thorlakson, 2005). Jinak řečeno, národní politické strany jsou “principálními vrátnými v rámci evropské volební arény” (Mair, 2000, s. 38), a tak zůstávají hlavním aktérem agregace v rámci unijní politiky a klíčovým aktérem eurovoleb (Hix, 2008). Z tohoto vysoce “národního” uspořádání kontextu evropských voleb a při následování charakterizace voleb do EP jako národních voleb druhého řádu, ve kterých domácí politická aréna poskytuje hlavní referenční rámec, vychází předpoklad, že (stranická) nabídka pro volby do EP by měla být domestikována a národně diferenciována.

Protože cílem tohoto příspěvku je analyzovat stranickou nabídku pro volby druhého řádu, jsou předpoklady, které budou testovány, založeny na teorii voleb druhého řádu. Konkrétně na jednom z postulátů této teorie, tedy že kampaně pro volby druhého řádu jsou dominovány domácími politickými tématy.³ S tímto na mysli, předpokládám, že volební programy politických stran v ČR budou charakterizovány nízkou úrovní europeizace, neboli budou do vysoké míry domestikovány. Neboť předchozí výzkum ohledně voleb druhého řádu naznačuje, že první volby do EP, pravděpodobně z důvodů novoty, vykazují menší míry druhořadých prvků než každé další volby do EP konané v dané

³ Pokud se podíváme na stranické volební programy, vyvstává otázka, jaká témata budou převládat v těchto programech poněkud těžko postižitelná, protože je logické, že by ve volebních programech pro volby do EP měla převažovat témata spojená s evropskou integrací. Nicméně faktem zůstává, že témata spojená s evropskou integrací často ve volebních programech pro EP volby nepřevažují, a proto jsme se rozhodli založit naše teoretická očekávání na teorii voleb druhého řádu.

zemi (de Vreese a kol., 2007; Franklin, 2006; Leroy, Siune, 1994). Z toho vychází druhý předpoklad, že volební programy pro následující evropské volby budou vykazovat nižší europeizaci než programy připravené pro první volby do EP.

2 Metodologické otázky výzkumu

Pro potřeby této studie a následuje přístup většiny badatelů je europeizace jako koncept aplikovaný na studium politických stran chápána v tomto textu ve svém nejobecnějším slova smyslu. Chápu tedy europeizaci jako proces, v jehož rámci se domácí političtí aktéři a instituce adaptují na institucionální rámec a logiku existence EU nebo také jako odezvu národních aktérů na evropskou integraci. Můj výzkumný záměr se tak soustředí pouze na *top-down* přístup k europeizaci *politics* dimenze a konkrétně na *top-down* přístup k europeizaci politických stran, i když přiznává existenci dalších přístupů většinou nazývaných jako *bottom-up* a *bottom-up-down* (Exadaktylos, Radaelli, 2009). To znamená, že proces europeizace volebních programů chápu jako změnu inspirovanou existencí evropské integrace. Moje konceptuální využití europeizace tak zahrnuje reflexi evropské integrace v národním politickém kontextu. Jak již bylo zmíněno výše, tento projekt zabývá se jednou z pěti **Ladrechem** (2002) vyjmenovaných oblastí europeizace politických stran: změnami programových dokumentů.

Mým cílem je analýza nabídkové strany pro druhořadé volby, která má potenciaálně mnoho aspektů. Existuje však několik důvodů proč se soustředit na volební programy, jako jeden z aspektů nabídky politických stran pro volby. Za prvé, volební programy jsou schvalovány politickými stranami na centrální úrovni, a tak poskytují autoritativní vyjádření oficiální stranické pozice a mohou tedy být chápány jako celkem přesná reprezentace pozice politické strany jako jednotného aktéra (Budge a kol., 2001; Klingemann a kol., 2007). Za druhé, volební programy jsou „hlavními elementy demokratické teorie mandátu“ (Budge, 1994; Ihl, 2005), protože jsou pravděpodobně nejhluběji artikulovanou platformou skrze níž politické strany nastolují témata k agendě a tím představují veřejnosti své politické preference a závazky (srov. Gabel, Hix, 2002; Mair, 2001). Za třetí, protože je europeizace dynamickým konceptem, tedy procesem spíše než statickým konceptem, umožňuje volba volebních programů kvalitní standardizaci dokumentů, protože dochází pro každé volby k zahrnutí pouze jednoho dokumentu pro každou stranu a europeizace dokumentů tak může být

snadno porovnávana jak časově, mezi politickými stranami navzájem, tak i mezi jednotlivými státy (srov. Budge a kol., 1987; Pennings, 2006). Posledním argumentem pro výběr volebních programů je fakt, že tyto dokumenty jsou důležité i během volební kampaně samotné a jsou důležitým aspektem strany nabídky pro volby, na jehož základě média a politické strany strukturují debatu ve veřejné sféře (srov. Hloušek, Pšeja, 2009).⁴

Další otázkou, kterou je třeba diskutovat před samotnou analýzou je fakt, že stejně jako Brunsbach a kol. (2012) vnímám politické strany – organizace, které se snaží naplňovat tři cíle: získávání úřadu, vykonávání politik a získávání hlasů (Müller, Strom, 1999) – jako racionální aktéry, kteří se snaží efektivně naplnit své cíle a rozdělit své prostředky v závislosti na chování voličů a institucionálním kontextu daných voleb. Ve vztahu k evropským volbám to znamená, že „racionální politické strany by měly evropské volby vnímat jako národní volby druhého řádu“ (hlubší diskuze v Brunsbach, John, Werner, 2012, s. 93-94). Na základě těchto argumentů tvrdím, že analýza volebních programů, které představují důležitý aspekt strany nabídky pro volby, nám může poskytnout náhled do toho, jestli a do jaké míry má nabídka politických stran pro eurovolby druhořadý charakter. Jinak řečeno, analýza stranických programových dokumentů je vhodnou cestou jak vyhodnotit, jestli strany vnímají volby do EP jako volby druhého řádu, protože příprava volebních programů omezuje zdroje, které mají strany k dispozici, a tak by důležitost voleb měla mít přímý vliv na charakteristiku programových dokumentů připravených politickými stranami (Brunsbach, John, Werner, 2012, s. 94).

Pouze relevantní politické strany jsou zahrnuty do této analýzy. Aby byla politická strana považována za relevantní a byla zahrnuta do této studie, musela získat křesla jak v šestém (2004 - 2009), tak i v sedmém (2004 - 2014) EP. V praxi to znamená, že z českých politických stran je zahrnuta do analýzy Česká strana sociálně demokratická, Komunistická strana Čech a Moravy, Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová a Občanská demokratická strana. Výběr volebních programů připravených pro volby do EP (euromanifesty) je z pohledu zaměření studie samozřejmé, protože mým cílem

⁴ Zde je na místě zmínit námitku týkající se celkového významu volebních programů, protože jde často pouze o formální akty, které mají jen omezenou reálnou politickou relevanci a často nejsou široce známy voličům a občanům a také bývají málokdy intenzivně využívány v kampani. Přestože jsou však volební programy čtené pouze menší částí voličstva, stále hrají významnou roli pro stranické kandidáty v rámci volební kampaně, a tedy představují významný aspekt stranické nabídky pro jednotlivé volby.

je analyzovat stranu nabídky pro volby druhého řádu. Tím je tedy vyřešena otázka, jako programové dokumenty budou do studie zahrnuty.

Poslední otázkou, která musí být objasněna, než přejdu k samotné analýze volebních programů je metoda identifikace rozsahu europeizace či naopak domestikace euromanifestů českých politických stran. Metodou, kterou pro tento účel využiji je komparativní obsahová analýza euromanifestů vybraných českých politických stran. Obsahová analýza je jednou z nejčastěji používaných metod pro výzkum programatických dokumentů politických stran. Pokud vyjdeme z výše uvedené definice europeizace jako procesu kvantitativních a kvalitativních proměn v programatice národních politických stran inspirovaným či podníceným evropským integračním procesem, jsem se rozhodl určovat míru kvantitativních a kvalitativních změn programů na základě přístupu vyvinutého **Vlastimilem Havlíkem**. Tento přístup vnímá míru europeizace na základě dvou distinktivních, ale zároveň propojených dimenzí: kvalitativní a kvantitativní. Havlíkův přístup je pro účely této studie vhodný především proto, že „nevyžaduje žádné areálové specifikace a je neutrální jak vůči problematice pozitivního či negativního přístupu jednotlivých stran k integraci jako takové, tak vůči stupni konsolidace daného stranického systému“ (srov. Smrčková, Hloušek, 2011, s. 112). Na druhou stranu byl Havlíkův přístup vyvinut pro analýzu volebních programů připravených pro národní volby prvního řádu, tedy pro volby do Poslanecké sněmovny v ČR, a proto je potřeba ho částečně upravit. Inspirací k této úpravě mi z části byla práce **Hrabicové** (2010).

Termínem kvantitativní dimenze rozumím, kolik prostoru je v daném programu věnováno tématu evropské integrace, přičemž kvalitativní dimenze naopak vyjadřuje, jak podrobně je evropské téma v daném programu zpracováno (Havlík, Vykoupilová, 2008). Jak autor sám uvádí, takto stanovený teoretický rámec má posloužit primárně k zachycení trendů vývoje volební programatiky ve vztahu k evropskému integračnímu procesu (Havlík, 2010). V rámci kvantitativní dimenze europeizace volebních programů rozlišuje **Havlík** čtyři úrovně europeizace: 0. absence tématu – politická strana ve svém programu zcela opomíjí téma evropské integrace, v programu úplně absentuje názor politické strany na evropský integrační proces (méně než 1% evropských témat; silný druhořadý charakter), 1. dominance národních témat – národní politická témata jsou smíšená s tématy týkajícími se EU, ale zároveň národní témata nad evropskými převažují (1 – 49.9%; evropských témat, silný druhořadý charakter), 2. evropská témata smíšená s národními – témata spojená s evropskou integrací jsou kombinována s domácími politickými tématy,

ale zároveň evropská témata převažují nad domácími (50 – 74.9% evropských témat; slabý druhořadý charakter) a 3. dominance evropských témat – témata spojená s evropskou integrací jsou jasně hlavním předmětem volebního programu (75 – 100% evropských témat; žádný druhořadý charakter). Abychom mohli zařazovat témata do kategorií, je potřeba přijít s kategorizací témat.⁵ V této studii budu rozlišovat mezi 1. národními tématy, 2. evropskými tématy a 3. mezinárodními, globálními a ostatními tématy. Pro podrobnější rozpracování těchto kategorií konzultujte Apendix 1.

V rámci kvantitativní dimenze rozlišujeme opět čtyři úrovně zpracování tématu spojených s evropskou integrací ve volebních programech: 0. absence tématu – témata spojená s evropskou integrací nejsou v programu zpracována, 1. obecná zmínka o evropské integraci – obsahující zpravidla normativní hodnocení celého integračního procesu, či pouze obecně formulované teze týkající se preferovaného modelu uspořádání EU, 2. reakce na jednotlivé dílčí (dlouhodobě existující) aspekty evropské integrace a agendu EU – jde především o postoje strany k jednotlivým politikám EU a jejich reformu, institucionální strukturu a model fungování EU a rozšiřování EU v obecném slova smyslu a 3. reflexe aktuálních problémů spojených s evropským integračním procesem – zde se jedná především o doposud neschválené či diskutované aspekty evropské integrace jako reformy primárního práva, doposud neschválenou institucionální reformu EU, reformu některé z politik či konkrétní vyjádření o budoucím rozšíření EU (podrobnější informace o metodologickém postupu v Havlík, Vykoupilová, 2008; Hrabicová, 2010).⁶ Apendix 2 podrobněji rozpracovává jaký způsob reflexe evropských témat spadá do které z těchto úrovní kvalitativní europeizace volebních programů.

3 Analýza volebních programů vybraných politických stran

Za účelem analýzy strany nabídky pro národní volby druhého řádu byla provedena obsahová analýza volebních programů čtyř českých politických stran a jejich euromanifestů připravených pro evropské volby 2004 a 2009. Všechny

⁵ Témata mohou být ve volebním programu vyjádřena několika způsoby: jednak ve formě krátké pasáže, věty, kvazivěty či dokonce celé kapitoly. Nejmenší jednotkou analýz, která je kategorizována v rámci předložené analýzy je věta, případně kvazivěta.

⁶ Ve vztahu k poslední, čtvrté úrovni kvalitativní dimenze europeizace volebních programů je důležité poznamenat, že je potřeba reflektovat aktuální vývoj evropské integrace. Jinými slovy v každém období se mohou objevovat jiná aktuální témata ve srovnání s obdobími předchozími, protože i vývoj evropské integrace se v čase mění.

zahrnuté politické strany připravili volební program pro oboje zmíněné eurovolby.

3.1 Občanská demokratická strana (ODS)

Euromanifest ODS pro evropské volby z roku 2004 se jmenoval *Stejně šance pro všechny*⁷ a bylo rozděleno do tří sekcí: „Budoucnost Evropské unie“, „Česká republika a Evropská unie“ a „Priority ODS v Evropském parlamentu“. Tento volební program především reagoval na v té době nedávnou vlnu východního rozšíření EU a na nové možnosti, které nově přistoupivší členské státy získaly k ovlivnění charakteru evropského integračního procesu. ODS v programu uvedla, že přistoupením k EU se Česká republika stává „*aktivním spoluvůrcem evropské integrace a přestáváme být jejím, leckdy nedůstojným, pasivním příjemcem, jako tomu bylo v průběhu přístupového procesu*“ (Stejně šance..., 2004, s. 1). Témata spojená s evropskou integrací představují jediný předmět celého euromanifesta. ODS obecně připisuje důležitost geografické a geopolitické pozici České republiky a je podle ní tedy důležité „*prosazovat takové institucionální uspořádání EU a takové rozhodovací procedury, které zajistí co největší dosažitelnou rovnoprávnost mezi všemi členskými státy EU, bez ohledu na jejich velikost a počet obyvatel*“ (Stejně šance..., s. 2). ODS vnímá národní stát(y), jako základ celé EU, což je ještě umocněno ve chvílích, kdy ODS diskutuje sociální a ekonomickou politiku.

Ve třetí, a tedy poslední části tohoto volebního programu, nazvané „Priority ODS v Evropském parlamentu“, představuje ODS své priority týkající se jednotlivých dlouhodobých aspektů evropské integrace, jako je například institucionální rámec a primární právo EU (Ústava pro EU), rozpočet EU, společnou zemědělskou politiku a měnovou unii. Mezi aktuální problémy spojené s evropským integračním procesem, které strana zmiňuje ve svém euromanifestu patří členství ODS v Evropské unii demokratů a hlásí se k budoucímu členství v politické skupině v EP nazvané Evropská lidová strana-Evropští demokraté (EPP-ED). Pravděpodobně nejrozpracovanější formulace týkající se aktuálních problémů spojených s evropským integračním procesem se týká preferencí ODS ve vztahu k budoucí podobě EU či konkrétněji preferencí ohledně Ústavní smlouvy EU: „*ODS podporuje zjednodušení a zřehlednění smluvní základny EU, ale nepovažuje za nezbytné vytvořit pro EU*

⁷ Stejně šance pro všechny, 2004, ODS euromanifest, dostupný na www.ods.cz/eu/download/docs/program_EP.pdf, 10 ledna 2012.

ústavní text (...) návrh smlouvy, který byl odmítnut Mezivládní konferencí v prosinci 2003, považuje ODS za nevyhovující z hlediska obou výše uvedených kritérií“ (Stejně šance..., s. 4).

Celkem vzato témata spojená s evropskou integrací představují jediná diskutovaná témata v rámci euromanifestu ODS pro volby do EP v roce 2004. Z hlediska kvalitativního rozpracování představila strana celkem detailní deskripci svých preferencí týkající se jednotlivých dlouhodobě existujících aspektů evropské integrace a přidala také obecný popis své reflexe aktuálních problémů spojených s evropským integračním procesem například tím, že debatovala Ústavu pro EU.

Název euromanifestu ODS pro evropské volby 2009 se jmenoval jednoduše *Volební program ODS–EU volby '09*⁸. Předmluva k tomuto programu byla napsána tehdejší předsedou ODS **Mirkem Topolánkem** a lídrem stranické kandidátky pro volby do EP **Janem Zahradilem**. Po této krátké předmluvě následoval úvod a pět kapitol, do kterých byl program členěn: „Řešení proti krizi“, „Řešení pro zachování pracovních míst“, „Řešení pro spravedlivý sociální systém“, „Řešení pro energetickou bezpečnost“ a „Řešení pro ČR v EU“. Na rozdíl od euromanifestu připraveného pro eurovolby 2004, tentokrát se ODS nesoustředila ve svém programu výhradně na témata spojená s EU, ale kombinovala tato témata s diskuzí národních politických témat. Mezi národní politická témata, která byla v programu prezentována, patří například opatření na zmírnění ekonomické krize v ČR, daňová politika, zaměstnanostní strategie, národní sociální systém a důchodová politika a v neposlední řadě energetická bezpečnost ČR. Vyjádření k těmto národním tématům mělo také v rámci euromanifestu charakter kritiky předchozích sociálně-demokratických vlád.

Při pohledu na unijní témata debatovaná v tomto volebním programu se dozvídáme, že pro stranu evropská integrace „není cílem, ale prostředkem k dosažení prosperity České republiky a jejich občanů“ (Volební program ODS..., 2009, s. 7). V rámci kapitoly programu nazvané „Řešení pro ČR v EU“ představuje voličům ODS své preference týkající se dlouhodobě existujících aspektů evropské integrace jako například společná zemědělská politika a s ní spjatá reforma unijního rozpočtu, energetická politika EU, společná bezpečnostní a zahraniční politika a v neposlední řadě kohezní politika a čerpání z evropských fondů. ODS tedy například argumentuje, že se bude

⁸ Volební program ODS – EU volby 09, 2009, ODS euromanifest, dostupný na internete: http://www.cssd.cz/soubory/ke-stazeni/cssd_jistota_ep2009.pdf, 12 ledna 2012.

„stavět proti případnému zvyšování objemu rozpočtu EU v příštím finančním období po roce 2013“ (Volební program ODS..., s. 32). Aktuální problémy spojené s evropským integračním procesem diskutované v rámci programu zahrnovali deklaraci vytvoření nové konzervativní evropské politické strany a politické skupiny v EP po evropských volbách 2009. Dále se strana zabývala otázkou vybudování ropovodu Nabucco, který podle ODS „oslabí také silnou pozici Ruska vůči Evropské unii v oblasti energetiky“. (Volební program ODS..., s. 23)

Pokud bychom měli shrnout výše řečené, pak v rámci euromanifestu ODS z roku 2009 byla evropská témata smíšená s otázkami týkajícími se domácí politiky. Pověštinou ODS představovala své preference k dlouhodobým aspektům evropské integrace, a to převážně v obecné rovině. Ve volebním programu se také objevilo několik normativních a obecných proklamací týkajících se evropské integrace. Na druhou stranu, ODS také zahrnuje diskuzi několika málo aktuálních otázek spojených s působností EU, i zde se však jednalo pouze o nepřiliš podrobně rozpracované reference, což je jinak charakteristické pro většinu referencí k unijním otázkám v celém programu.

3.2 Česká strana sociálně demokratická (ČSSD)

Euromanifest ČSSD pro volby do EP v roce 2004 nesl název *Evropa hlavně pro lidi*⁹ a byl rozdělen do deseti sektorálně zaměřených sekcí zarámovaných předmluvou napsanou předsedou strany **Vladimírem Špidlou** a dovětkem, který připravil statutární místopředseda strany **Stanislav Gross**. Ke každé ze sektorálních částí programu byl přiřazen jeden z kandidátů strany pro evropské volby. Co se týče kvantitativního zahrnutí témat spojených s evropskou integrací, tak tato témata představovala hlavní diskutovanou oblast v euromanifestu, ale strana také zahrnuje diskuzi některých domácích politických témat, i když ta byla v menšině oproti unijním otázkám. Mezi domácí politické otázky, které byly zmíněny v programu, patří zvýšení podpory vědy a výzkumu v rámci ČR, rozvoj českého venkova, přičemž vazba na EU nebyla zmíněna, ochrana českého životního prostředí a ochrana domácích spotřebitelů. ČSSD také volala po zušlechtnění „materiálních podmínek českého vzdělávacího systému“. (Evropa hlavně..., 2004, s. 12)

Značná část euromanifestu se zabývala tematikou spojenou s EU a

⁹ *Evropa hlavně pro lidi*, 2004, ČSSD euromanifest, dostupný na internetu: http://www.cssd.cz/soubory/kestazeni/brozura_eu_2004_komplet.pdf, 10 ledna 2012.

evropskou integrací obecně. Strana chápe evropskou integraci jako „společenství lidí žijících ve spravedlivém světě, založeném na solidaritě“ (Evropa hlavně..., s. 14), EP je podle ní „jediná přímo volená instituce v EU [která] představuje důležitou demokratickou vazbu na občany“ (Evropa hlavně..., s. 18) a také volá po zlepšení transparentnosti rozhodovacích procesů EU, které by se mělo docílit efektivnější komunikací unijních institucí a posílením dialogu s občany. Sociální demokraté také obecně zdůrazňují důležitost hodnot jako rovnost příležitostí, základní práva a prosperita ve vztahu k EU. ČSSD často odhalovala své preference týkajících se dílčích dlouhodobých aspektů evropské integrace, a tak například zmínila vytvoření společné zahraniční a bezpečnostní politiky, přeshraniční spolupráci v oblasti trestních věcí, ochranu vnějších hranic EU, regionální politiku a strukturální fondy a také evropský sociální model, který má dosáhnout stranického cíle, což je „evropská práce za evropské mzdy a platy“. (Evropa hlavně..., s. 6) Strana také volá po reformě společné zemědělské politiky, která podle ní patří k „ústředním pilířům integračního systému“ (Evropa hlavně..., s. 7) a slibuje, že jejím klíčovým zájmem je „dosažení rovného postavení našich farmářů s farmáři evropskými“. (Evropa hlavně..., s. 7) Sociální demokraté nezahnují do svého volebního programu pro eurovolby 2004 diskuzi žádných z aktuálních otázek týkajících se procesu evropské integrace.

Celkem vzato převažovali v rámci euromanifestu ČSSD z roku 2004 témata spojená s EU, i když strana zahrнула i některé domácí politické otázky. Pokud jde o kvalitativní rozpracování unijních témat, strana povětšinou prezentovala své preference k EU pouze v rámci obecné diskuze, se zahrnutím mnoha normativních zmínek týkajících se procesu evropské integrace. ČSSD zároveň nedebatovala žádné z aktuálních problémů spojených s evropským integračním procesem.

Volební program této strany pro druhé evropské volby konané v ČR byl nazván *Jistota pro lidi, naděje pro Evropu*¹⁰ a představoval pouze jednu z částí širšího programu strany pro rok 2009, který byl nazván *Jistota*¹¹. Celý program se skládal z předmluvy od předsedy strany **Jiřího Paroubka** a lídra stranické kandidátky pro volby do EP **Jiřího Havla**, samotného euromanifestu a dvou dalších částí: „Program ČSSD proti krizi“ a „Manifest Evropské strany sociálně

¹⁰ *Jistota pro lidi, naděje pro Evropu*, 2009, ČSSD euromanifest, dostupný na internete: www.elections2009.pes.org/files/u1/CSSD_PROGRAM_web.pdf, 12 ledna 2012.

¹¹ *Jistota*, 2009, ČSSD manifest pro rok 2009.

demokratické“, již je ČSSD členem. V tomto příspěvku se zabýváme pouze výše zmíněnou částí, která se soustředí na volby do EP. Sociální demokraté tvrdí, že volby do EP „*jsou stejně důležité jako jiné volby u nás doma*“ (Jistota pro lidi..., 2004, s. 14), přičemž o několik stran dříve tvrdí, že eurovolby „*samozřejmě nejsou ničím jiným než dalším referendem o Topolánkově vládě*“. (Jistota pro lidi..., s. 8) Poměrně značná část volebního programu se zabývá diskuzí ekonomické krize. Ta je nicméně omezena na hranice národního státu a je rámcována skrze domácí politiku a nikoliv unijní. Protože se v době vydání euromanifestu ČSSD nacházela na domácí politické scéně v parlamentní opozici, hrála důležitou roli v jejím programu kritika vládních vnitropolitických opatření, což je charakteristické pro opoziční stranu v rámci voleb druhého řádu.

Strana ve svém euromanifestu představuje své preference týkající se dílčích, dlouhodobě existujících aspektů evropské integrace a agendy EU. Jako u většiny stran však tato diskuze byla převážně velmi obecná, dalo by se říci, že až mdlá. ČSSD se zabývá evropským sociálním modelem argumentujíc, že „*zdokonalování nebo obrana našeho sociálního modelu dnes začínají právě v Evropském parlamentu. Můžete se spolehnout, že sblížování sociálních standardů, boj proti sociálnímu podbízení, zápas za rovná zaměstnanecká práva a obrana sociální spravedlnosti, to budou vždy zásadní úkoly sociálně demokratických poslanců v EP*“. (Jistota pro lidi..., s. 11)

Mezi další dlouhodobé aspekty evropské integrace, jejichž diskuzi strana zahrnuje, patří imigrační politika, posílení evropské regulace cen monopolních subjektů v energetice a telekomunikacích, společnou bezpečnostní a zahraniční politiku, společnou energetickou politiku EU, byrokracii v EU, a koordinaci vzdělávacích politik a vědy a výzkumu. Strana prakticky nereagovala na aktuální otázky spojené s evropskou integrací. Jediné takové zmínky se týkaly ekonomické krize a regulace finančních trhů v Evropě a reference k ukotvení na program Evropské strany sociálně demokratické.

Shnutí celého volebního programu ČSSD pro eurovolby 2009 je následující. V rámci programu převažují domácí politické otázky nad tématy spojenými s evropskou integrací. Pokud jde o kvalitativní rozpracování zmínek o unijních tématech, strana převážně prezentovala priority ohledně jednotlivých dlouhodobých aspektů evropské integrace, a to ve velmi obecné rovině, bez hlubšího pokusu o nastínění konkrétních návrhů a postupů v jednotlivých diskutovaných oblastech unijní politiky. ČSSD se také velmi často uchýlila k prostému normativnímu zhodnocení českého členství v EU a normativním

zmínkám ohledně jednotlivých oblastí politiky EU, jako když tvrdí, že „[k]oncept společné evropské bezpečnosti v rámci Evropské unie si vyžaduje větší semknutost a akceschopnost“ (Jistota pro lidi..., s. 13).

3.3 Křesťanská a demokratická unie - Československá strana lidová (KDU-ČSL)

Volební program KDU-ČSL pro volby do EP v roce 2004 nesl prostý název *Evropský volební program KDU-ČSL*¹². Tento euromanifest byl rozdělen do pěti sekcí: „Sociálně tržní a konkurenceschopná evropská ekonomika“, „Evropské zemědělství jako nová kultura venkova“, „bezpečnější Evropa“, „jednotný a silný hlas Evropy ve světě“ a „Evropa respektující rodinné hodnoty“. Křesťanští demokraté ve svém programu z roku 2004 diskutují převážně témata spojená s evropskou integrací, při zahrnutí několika málo domácích politických otázek. Mezi vnitropolitická témata, která se objevila v euromanifestu patří daňová politika, zaměstnanost, ochrana rodiny a rozvoj venkova.

Značná část volebního programu osciluje kolem obecných zmínek o evropské integraci a normativním hodnocení integračního procesu, včetně českého vstupu do EU. Křesťanští demokraté zmiňují oblasti jako konkurenceschopnost, ekonomická prosperita, malé a střední podniky a podnikatelské prostředí obecně, a také rodinné hodnoty a svoboda ve spojení s evropskou integrací. Vhodným příkladem je proklamace, že „EU musí být místem, kde není obtížné založit firmu“ (Evropský volební program..., 2004, s. 2) Většina zmínek týkajících se evropských integračních témat se dotýká jednotlivých dlouhodobě existujících aspektů evropské integrace. Jde například o společnou zemědělskou politiku, kohezní a regionální politiku, společnou zahraniční a bezpečnostní politiku, azylovou a imigrační politiku a rodinnou politiku, což je oblast, ve které je třeba zachovat jednomyslné hlasování v Radě EU. KDU-ČSL například zmiňuje, že „cílem evropské obranné politiky by měla být jednak schopnost rychle a účinně zasáhnout v případě regionálního konfliktu (...) jednak provádění humanitárních operací kdekoli ve světě“. (Evropský volební program..., s. 7)

V poměrně malé části euromanifestu pro rok 2004 prezentují křesťanští demokraté své priority vzhledem k aktuálním otázkám a problémům spojeným s

¹² Evropský volební program KDU-ČSL, 2004, KDU-ČSL euromanifest, dostupný na internetu: <http://kdu.cz/Dokumenty/Volby/2004/Volby-do-Evropskeho-parlamentu/2004/Evropsky-volebni-program-KDU---CSL.aspx>, 12 ledna 2012.

evropským integračním procesem, o to více jsou však konkrétní. V této oblasti zmiňují především rozvoj policejní a soudní spolupráce, tedy konkrétně posílené pravomoci Europolu a Eurojustu, který „by měl získat právní subjektivitu“ (Evropský volební program..., s. 5), vytvoření evropského bezpečnostního sboru ochrany vnějších hranic EU, zavedení institutu evropského zatykače do praxe a přijetí společné definice terorismu. Strana také schvaluje zřízení funkce Evropského ministra zahraničí, který společně zahraniční a bezpečnostní politice dodá „komunitární rozměr, což považujeme z hlediska perspektivy jejího dalšího vývoje za správný krok“ (Evropský volební program..., s. 6).

V souhrnu představovala témata spojená s evropskou integrací hlavní předmět euromanifestu pro eurovolby 2004. Pokud jde o kvalitativní rozpracování těchto témat, KDU-ČSL představila své preference především k jednotlivým dlouhodobým politikám a agendě EU, přičemž také zahrnula obecné a normativní zmínky týkající se EU a integračního procesu. Strana také nabídla poměrně konkrétní diskuzi preferencí ohledně aktuálních a doposud neschválených otázek řešených na unijní úrovni, především ve vztahu k tehdejšímu druhému a třetímu pilíři.

Volební program KDU-ČSL pro volby do EP v roce 2009 byl nazván podobně jako ten předchozí *Volební program pro volby do Evropského parlamentu 2009 - 2014*¹³ a byl rozdělen na úvod a šest širokých tematických sekcí. V rámci celého euromanifestu se prolínají domácí politická témata a otázky spojené s evropskou integrací. Mezi politická témata zahrnutá v programu patří kroky k boji s ekonomickou krizí, otázky rozpočtového schodku, vzdělávání, věda a výzkum, zaměstnanost a penzijní politika, otázky životního prostředí a zemědělství a podpora malých a středních podniků, vše ve vztahu k domácí politice.

Křesťanští-demokraté v tomto programu velmi často debatují evropská témata v podobě obecných zmínek o evropské integraci, například pokud jde o historický vývoj evropské integrace a příspěvek křesťansko-demokratických politiků k procesu evropské integrace. Strana dále zmiňuje své více než dekádu trvající členství v evropské lidové straně a vyjadřuje se také o svých předchozích europoslancích, kteří „byli těmi nejúspěšnějšími z českých poslanců“. (Volební program pro..., 2009, s. 2) KDU-ČSL chápe EU jako prostor

¹³ *Volební program pro volby do Evropského parlamentu 2009-2014, 2009*, KDU-ČSL euromanifest, dostupný na internetu: http://kdu.cz/Kdu/media/Kdu/Volby/Volebni_program_KDU-CSL_do_EP_2009-2014.pdf, 15. ledna 2012.

míru, svobody a solidarity, svobody pohybu pracovníků a služeb a tvrdí, že řešení globálních problémů je třeba hledat na unijní úrovni a bojem proti protekcionismu. Strana slibuje, že jejich případně zvolení europoslanci budou bojovat za Evropskou unii, která je silná, schopná se domluvit, ochotná bojovat za své občany a která je bude chránit před negativními vlivy globalizovaného světa. (Volební program pro..., 2009, s. 2)

Volební program pro eurovolby 2009 také zahrnuje diskuzi stranických preferencí ohledně dílčích dlouhodobých aspektů evropské integrace. Mezi tato témata patří vnitřní i vnější bezpečnost EU, včetně organizovaného zločinu a nelegální imigrace, dále Evropskou sousedskou politiku, modernizaci evropského sociálního modelu a společnou energetickou politiku EU „*odstraňující překážky pro trh, snižující monopoly, která (...) umožní diverzifikaci zdrojů a nižší závislost na cenové politice Ruska*“ (Volební program pro..., s. 12) Mezi současné problémy evropského integračního procesu, které strana zmínila, patří kontrola a regulace finančních trhů na unijní úrovni, „*aby se podobná finanční krize v budoucnu už neopakovala*“ (Volební program pro..., s. 5), budování plynovodu Nabucco, explicitní odmítnutí budoucího členství Turecka v EU, které představuje „*možné riziko z hlediska vytváření a posilování evropské identity*“ (Volební program pro..., s. 15) a zavedení společné azylové politiky.

Z celkového úhlu pohledu je zřetelné, že unijní témata byla smíšena v euromanifestu pro rok 2009 s vnitropolitickými tématy. Z pohledu kvalitativního rozpracování představovala KDU-ČSL své preference k unijním otázkám ve smyslu obecné diskuze dané problematiky a ve vztahu k jednotlivým politikám, které dlouhodobě tvoří agendu EU. Nicméně znatelná část programu je věnována normativnímu hodnocení a obecným zmínkám týkajících se evropského integračního procesu a pouze malá část reflektovala současné problémy vztahující se k unijní rovině vládnutí.

3.4 Komunistická strana Čech a Moravy

Volební program KSČM pro volby do EP v roce 2004 se jmenoval *S vámi a pro vás, doma i v EU*¹⁴ a byl rozdělen do pěti široce definovaných kapitol a závěru. Témata související s evropskou integrací byly hlavním předmětem tohoto euromanifestu, nicméně komunisté zahrnuli v omezené míře i diskuzi

¹⁴ S vámi a pro vás, doma i v EU, 2004, KSČM euromanifest, dostupný na <http://www.kscm.cz/index.asp?thema=3303&item=28372&category>, 14 ledna 2012.

národních politických témata. Mezi vnitropolitické témata zahrnutá do programu patří (ne)zaměstnanost a tvorba nových pracovních míst, spolupráce a vztahy se sousedními státy (především se Slovenskem), sociální politika a nediskriminace. Převážná část euromanifestu se soustředila na obecné a normativní zmínky ohledně evropského integračního procesu a otázek s ním spojených. Strana například zmiňuje, že „*považuje podmínky vstupu ČR do EU v mnoha ohledech za nevýhodné*“ (S vámi a pro vás..., 2004, s. 1) a že: „*Přes kritický vztah k současné podobě evropské integrace je vstup ČR do Evropské unie realitou. Účast zástupců KSČM v evropských zákonodárných strukturách je proto logickou součástí našeho politického působení*“. (S vámi a pro vás..., s. 6)

KSČM také zdůrazňuje hodnoty jako „*rovnost členských států*“ (S vámi a pro vás..., s. 2), jejich teritoriální integritu, mír a prosperitu, sociální stát a solidaritu. V menší míře se strana zabývala diskuzí svých preferencí k jednotlivým dlouhodobým aspektům evropské integrace. Komunisté zmiňují například společnou obchodní politiku, demokratizaci institucí EU, aby „*se snižovala současná propast v rozhodování mezi centry řízení EU, občany i parlamenty členských zemí*“ (S vámi a pro vás..., s. 2), dále posílení kompetencí EU, strukturální a regionální fondy EU, probíhající revizi Paktu stability a růstu, hlubší zapojení Výboru regionů a Evropského ekonomického a sociálního výboru do rozhodování v EU, společnou bezpečnostní a obrannou politiku, imigrační politiku, přeshraniční policejní spolupráci a energetickou politiku. Pouze několik zmínek se v programu týkalo aktuálních problémů a neschválených otázek souvisejících s unijní úrovní vládnutí. KSČM bojuje za to, aby se Listina základních práv Evropské unie stala „*nezbytným pilířem výstavby EU*“ (S vámi a pro vás..., s. 2). Strana také deklaruje své budoucí členství v politické skupině v EP nazvané Evropská sjednocená levice a Severská zelená levice.

Celkem vzato jsou evropská témata hlavním předmětem euromanifestu připraveného pro eurovolby 2004, i když strana zahrnuje i vnitropolitická témata. Z pohledu kvalitativního rozpracování se komunisté převážně vypořádávali s unijní tematikou v podobě normativních hodnocení a obecných zmínek o integračním procesu. KSČM také prezentovala ve velmi omezeném množství své priority vzhledem k aktuálním problémům spojených s evropským integračním procesem.

Euromanifest KSČM pro evropské volby v roce 2009 nesl název *Otevřený*

volební program KSČM pro volby do Evropského parlamentu 2009¹⁵. Tento program byl rozdělen do šesti poměrně široce definovaných sekcí. Oproti předchozímu euromanifestu se však strana povětšinou času soustředí na diskuzi domácích politických témat, která je doplněna v menší míře diskuzí preferencí týkajících se unijní tematiky. Mezi vnitropolitická témata, která strana zahrnula do tohoto euromanifestu, patří národní opatření v boji proti ekonomické krizi, odmítnutí další privatizace veřejného sektoru, odmítnutí české spoluúčasti na zahraničních vojenských misích či rozmístění zahraničních vojenských sil či základen na českém území, daňová politika a cenový dumping, cenová stabilita, podpora českých podnikatelů, rozvoj silného domácího veřejného sektoru, životní prostředí, dopravní politika a zaměstnanost a vzdělanostní politika.

Když komunisté představovali své preference týkající se otázek spojených s evropskou integrací, povětšinou času tak dělali za pomoci obecných zmínek týkajících se evropského integračního procesu. KSČM tedy například argumentuje, že „*důležitá je i akceschopná evropská integrace*“ (Otevřený volební program..., 2009, s. 1) a že EU by měla být prostorem „*sociální a územní soudržnosti a solidarity mezi členskými státy*“ (Otevřený volební program..., s. 3) Strana také zmiňuje hodnoty jako svobodu, lidskou důstojnost, solidaritu, vládu práva, rovnost, demokracii, rozvoj jednotného trhu, odmítnutí pokračování neoliberální politiky a sjednocení evropské levice. Velmi obecný přístup k diskuzi preferencí KSČM v tomto volebním programu dobře dokumentuje následující prohlášení: „*Chceme, aby Evropa byla regionem, v němž se daří překonávat jakákoli znevýhodnění občanů bez rozdílu bydliště, věku, pohlaví, zdravotního stavu, náboženství aj*“ (Otevřený volební program..., s. 1).

Komunisté také zahrnuli diskuzi a reakci na jednotlivé dlouhodobě existující aspekty evropské integrace, ale nezahrnuli diskuzi priorit ohledně aktuálních problémů spojených s evropským integračním procesem. Mezi jednotlivými dlouhodobými aspekty evropské integrace strana zmínila společnou bezpečnostní a obrannou politiku, rostoucí byrokracii v EU, institucionální rámec EU a sociální politiku. V oblasti sociální politiky si KSČM přeje zavedení „*evropské minimální mzdy, minimálního důchodu, minimálního příjmu pro nezaměstnané*“ (Otevřený volební program..., s. 2). Strana také volá po „*přímé*

¹⁵ Otevřený volební program KSČM pro volby do Evropského parlamentu 2009, 2009, KSČM euromanifest, dostupný na internete: <http://www.kscm.cz/index.asp?thema=4146&category>, 14 ledna 2012.

demokracii a silnějších kompetencích Evropského parlamentu i národních parlamentů místo nekontrolovatelné byrokracie“ (Otevřený volební program..., s. 3).

Celkem vzato v euromanifestu připraveném pro eurovolby 2009 byla v euromanifestu připraveném pro eurovolby 2009 národní témata v lehké nadvládě nad unijními otázkami a vnitropolitických témat tak bylo zahrnuto více než evropských. Co se týče kvalitativního rozpracování, KSČM povětšinou představovala své preference k unijním tématům ve smyslu obecných zmínek o evropské integraci. Komunisté také zahrnuli opět poměrně obecnou diskuzi dlouhodobých aspektů evropské integrace, ale nezahrnuli reflexi aktuálních otázek spojených s integračním procesem.

4 Shrnutí výsledků

Analýza euromanifestů vybraných českých politických stran přináší svědectví o tom, že politické strany se tématům spojeným s evropskou integrací věnují s odlišnou intenzitou. Jak se ukázalo, rozsah zahrnutí unijní tematiky do euromanifestů znatelně poklesl od prvních voleb konaných v roce 2004 směrem ke druhým konaným v roce 2009. V úvodu tohoto příspěvku jsem předložil dvě teoreticky informovaná očekávání ohledně europeizace volebních programů připravených pro druhořadé volby do EP. Co se týče prvního očekávání, tedy že euromanifesty českých politických stran budou charakteristické nízkou úrovní europeizace, jsou výsledky prezentovány v Tabulce č. 1. V protikladu s tímto očekáváním jsme zjistili, že pouze dvě z osmi analyzovaných euromanifestů vykazovali silné druhořadé znaky dle konceptualizace, která byla představena v metodologické části tohoto příspěvku: euromanifesty ČSSD a KSČM připravené pro volby do EP v roce 2009. Pouze tři další euromanifesty vykazují slabý druhořadý charakter dle zmíněné konceptualizace (ČSSD 2004; KDU-ČSL 2009; ODS 2009).

Tabulka č. 1. Europeizace euromanifestů na kvalitativní a kvantitativní stupnici

		Kvantitativní dimenze		
		Národní témata převládají (silný druhořadý charakter)	Unijní témata míšená s národními (slabý druhořadý charakter)	Unijní témata převládají (žádný druhořadý charakter)
Kvalitativní dimenze	Obecné a normativní zmínky o evropské integraci	KSČM 2009		KSČM 2004
	Reakce na jednotlivé dlouhodobě existující) aspekty evropské integrace	ČSSD 2009↑	ODS 2009↑ ČSSD 2004↑	ODS 2004 KDU-ČSL 2004
	Reflexe aktuálních problémů spojených s evropským integračním procesem			

Zdroj: Autor na základě obsahové analýzy volebních programů.

Poznámka: Symbol šipky (↓ či ↑) vedle názvu politické strany a roku, pro který byl volební program vydán, naznačuje, že úroveň europeizace byla na hraně dvou sousedících konceptuálních sektorů, tedy toho, ve kterém je název strany umístěn a toho, na nějž šipka směřuje.

Další tři euromanifesty připravené českými politickými stranami vykazují poměrně znatelnou úroveň europeizace (na kvantitativní stupnici) a předpoklady teoreticky založené na teorii voleb druhého řádu se na tyto euromanifesty nevztahují. Výsledky tudíž ukazují, že když připraví české politické strany volební program pro volby do EP, povětšinou tento euromanifest nevykazuje

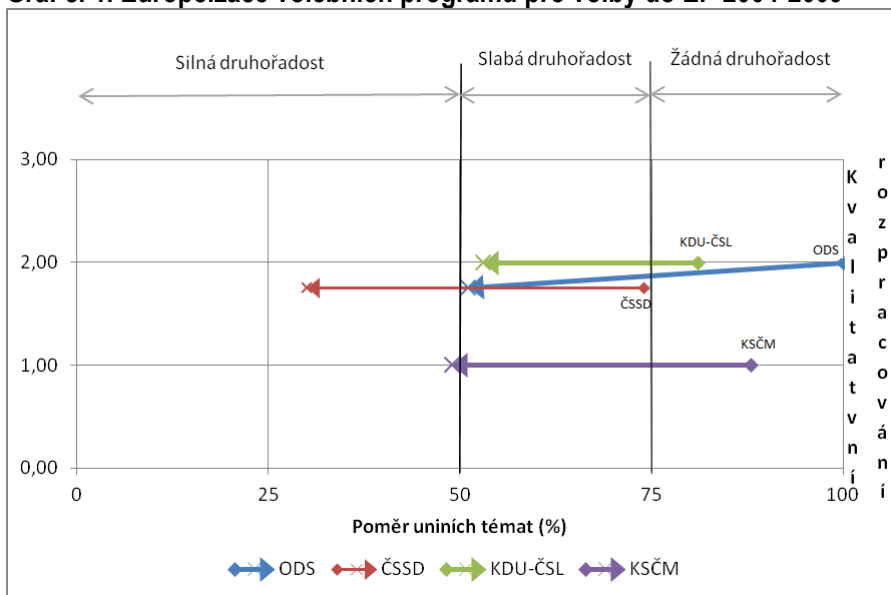
žádnou druhořadou charakteristiku či jen mírnou úroveň druhořadosti podle představené konceptualizace. Tyto výsledky jsou v rozporu s našimi původně předloženými očekáváními ohledně zahrnutí unijní tematiky do těchto volebních programů. Při pohledu na druhou kvalitativní dimenzi europeizace programatického aspektu strany nabídky pro evropské volby, dojdeme k závěru, že v žádném z euromanifestů zahrnutých politických stran nepřevládá reflexe aktuálních problémů spojených s evropským integračním procesem. Na druhou stranu jen ve dvou z osmi analyzovaných euromanifestů politické strany prezentují pouze obecné a normativní zmínky o evropské integraci bez hlubšího pokusu reflektovat dílčí, dlouhodobě existující a aktuální aspekty evropské integrace a agendy EU. Většina volebních programů připravených pro volby do EP se nachází v prostřední vrstvě europeizace dle námi připravené konceptualizace, tedy tyto strany reagovaly ve svých volebních programech především na dílčí, dlouhodobě existující aspekty evropské integrace a agendy EU.

Pokud bychom měli shrnout výše řečené, potom programový aspekt strany nabídky českých politických stran povětšinou vykazuje střední až vysokou úroveň europeizace, a to jak v rámci kvantitativní i kvalitativní dimenze, což je v rozporu s naším prvním předpokladem představeným v teoretické části tohoto příspěvku. Nicméně pokud jde o kvantitativní dimenzi europeizace euromanifestů, která je důležitější ve vztahu k významu, který politická strana přisuje evropské integraci ve svém volebním programu (Havlík, Vykoupilová, 2008, s. 168), žádná ze stran nepřipravila euromanifest, který by zaujal pozici v rámci třetího stupně použité konceptualizace. Jinými slovy, politické strany připravily pro volby do EP programy, které jsou z kvantitativního pohledu zaměřeny na témata spojená s evropskou integrací. Kvalitativní, tedy detailní a podrobné rozpracování těchto témat zaostává a v tomto ohledu tento aspekt nabídky politických stran nedosahuje na nejvyšší konceptuální měřítko.

Druhý předpoklad, který byl zmíněn v teoretické části příspěvku, se týká faktu, že s každými dalšími národními volbami druhého řádu daného typu (v tomto případě EP volbami) se zintenzivňují druhořadé znaky charakteristické pro tyto volby tohoto typu. Byl tedy učiněn předpoklad, že euromanifesty připravené pro volby do EP v roce 2004 budou vykazovat vyšší úroveň europeizace než ty připravené pro následující volby konané v červnu 2004. Graf č. 1 ukazuje pohyb prostorové pozice euromanifestů mezi lety 2004 a 2009 podle aplikované dvojdímenzionální konceptualizace. Druhý testovaný předpoklad byl ověřen ve všech čtyřech případech. Europeizace volebních

programů připravených ODS poklesla jak v kvantitativním, tak kvalitativním ohledu mezi dvěma zkoumanými volebními roky. Pokud jde o kvantitativní stránku europeizace euromanifestů, pak pokles byl velmi významný (ze 100% obsahu na 51%). Europeizace volebních programů ostatních tří analyzovaných stran (ČSSD, KDU-ČSL a KSČM) poklesla jen z kvalitativního úhlu pohledu o cca 30-40% v závislosti na politické straně a při zachování stejné míry europeizace z pohledu kvalitativního rozpracování. Celkem vzato však druhý předpoklad byl ověřen ve všech čtyřech případech, což znamená, že druhořadé rysy voleb do EP se prohlubují s dalšími konanými volbami, což zároveň potvrzuje závěry předchozí literatury analyzující tuto otázku (de Vreese, Lauf, Peter, 2007; Leroy, Siune, 1994; Siune a kol., 1984).

Graf č. 1. Europeizace volebních programů pro volby do EP 2004-2009



Zdroj: Autor na základě obsahové analýzy volebních programů.

Způsob: Směr symbolu šipky ukazuje, jakým směrem se změnila europeizace euromanifestů jednotlivých politických stran mezi roky 2004 a 2009. Jinými slovy, pokud šipka směřuje doleva, europeizace volebních programů mezi dvěma volebními roky na kvantitativní škále poklesla, zatímco pokud směřuje doprava, potom došlo ke kvantitativnímu zvýšení europeizace euromanifestů během dvou sledovaných volebních let.

Závěr

Tento příspěvek si položil za cíl prozkoumat jeden z aspektů strany nabídky politických stran pro národní volby druhého řádu v jednom z nových členských států EU. Předpokladem teorie voleb druhého řádu je, že (kampaně pro) volby do EP jsou dominovány národními politickými tématy, která nejsou relevantní pro rozhodování EP. V tomto příspěvku jsme se zaměřili na testování tohoto předpokladu v rámci volebních programů, které české politické strany připravují pro eurovolby, tzv. euromanifesty. Za pomoci obsahové analýzy těchto programů a s použitím europeizační literatury se ptáme, jak se v rámci tohoto aspektu strany nabídky pro volby do EP politické strany chovají. Výsledkem je, že politické strany se ve svých euromanifestech zaměřují na témata spojená s evropskou integrací a vykazují evidentní úroveň europeizace tohoto aspektu své nabídky pro volby do EP. Tyto výsledky jsou konzistentní se závěry podobných studií zaměřujících se na euromanifesty v jiných, převážně starých členských státech EU (Brunsbach, John, Werner, 2012; Kritzinger, Cavatorta, Chari, 2004; Wüst, 2009). Pokud jde o druhý předpoklad, který jsme testovali, zde vidíme, že opravdu dochází k poklesu úrovně europeizace euromanifestů od prvních voleb do EP ke druhým konaným v České republice.

Z pohledu normativní argumentace v úvodu tohoto příspěvku, tedy že k tomu, aby demokratické volby vytvořily opravdové reprezentativní spojení skrze splnění minimálních podmínek modelu tzv. odpovědného stranického vládnutí (Powell, 2004), je potřeba, aby politické strany prezentovaly během kampaně před volbami do EP alternativní vize a přístupy k evropské integraci. Můžeme říci, že pokud jde o volební programy připravené pro tyto volby, tak ty se opravdu zaměřují především na otázky spojené s evropskou integrací. Z tohoto úhlu pohledu se dá argumentovat, že alespoň tato část stranické nabídky pro eurovolby není „ve stínu“ národních politických otázek a strany se touto cestou nesnaží „prodat“ svoje názory ohledně domácích politických témat, ba právě naopak. Tento aspekt strany nabídky pro volby do EP vykazuje vysokou míru europeizace, což z pohledu voleb do EP jako národních voleb druhého řádu může být chápáno jako „světlo na konci tunelu“, protože alespoň programatická strana nabídky je přeci jen spojená s diskuzí alternativních postojů k EU.

Na druhou stranu bychom neměli přeceňovat fakt, že důležitost témat spojených s EU se jeví jako poměrně značná pokud jde o euromanifesty, protože faktem zůstává, že role, kterou hrají volební programy v kampani, bývá poměrně nízká a reálně vykonaná politika se od proklamací v nich uvedených

může značně odlišovat. Druhým faktem je, že došlo mezi dvěma volebními roky (2004 a 2009) ke snížení míry europeizace euromanifestů všech čtyřech analyzovaných politických stran a tedy vývoj měl negativní dynamiku, pokud jde o míru europeizace tohoto aspektu strany nabídky pro volby do EP. Dále je potřeba odlišovat míru europeizace jednotlivých aspektů strany nabídky politických stran pro volby do EP, protože to, že je europeizován programatický aspekt nabídky neznamená, že i ostatní aspekty nabídky politických stran pro eurovolby jsou europeizovány do stejné míry (srov. Brunsbach, John, Werner, 2012). Víceero literatury zkoumající rozličné aspekty nabídky politických stran pro volby do EP dochází k závěrům, že témata spojená s evropskou integrací se objevují v kampani mimo volební programy jen v malé míře (Deželan, 2007; Wüst, 2009), a tak jsou spíše výjimkou nežli pravidlem. Pokud jde o europeizaci strany nabídky pro volby do EP, tak jejich vysoká míra europeizace v praxi může být jen málo relevantní.

Nakonec je vhodné zasadit tyto výsledky do literatury, která se zabývá europeizací českých politických stran a jejich volebními programy a jinými materiály připravenými pro kampaň pro národní parlamentní i evropské volby. Předchozí studie ukazují, že kampaně pro volby do EP v letech 2004 i 2009 byly charakteristické dominancí národních politických témat (Bradová, Šaradín, 2004; 2005; Hricová, 2009). Na základě prošetření euromanifestů připravených pro volby do EP z roku 2009 dochází Hricová (2009) k závěru, že europeizace je zřetelná jen velmi málo, což nemusí být nutně v rozporu se zde prezentovanými závěry, když si vzpomeneme na snížení úrovně europeizace euromanifestů připravených pro volby v roce 2009 oproti těm z roku 2004. Na druhou stranu dle naší konceptualizace tvrdíme, že i euromanifesty připravené pro rok 2009 byly do značné míry (kvantitativně) europeizovány.

Pokud studie věnující se volbám do EP a jejich kampaním připouštějí určitou míru europeizace programových materiálů, studie zabývající se europeizací volebních materiálů připravených pro volby do Poslanecké sněmovny jsou ještě skeptičtější (Baun, Durr, Marek, Šaradín, 2006; Dürr a kol., 2004; Hloušek, Pšeja, 2009). Témata spojená s evropskou integrací sice získala na důležitosti během tranzitivní etapy (1990 - 1996), která ještě vzrostla s blížícím se vstupem ČR do EU v roce 2004, aby posléze důraz kladený na tato témata politickými stranami opět poklesl, právě po vstupu ČR do EU (Havlík, 2010; Hloušek, Pšeja, 2009). V tomto světle pokles europeizace volebních programů připravených pro evropské volby mezi lety 2004 - 2009 zapadá do závěrů, ke kterým docházejí studie zabývající se europeizací českých politických stran.

Protože se blíží další volby do EP, které se budou konat v květnu 2014, je na místě se na úplný závěr pokusit o krátkou prognózu toho, jestli v budoucnosti bude trend poměrně značné europeizace stranických euromanifestů pokračovat anebo jestli naopak dojde k prohloubení trendu poklesu europeizace těchto volebních programů, který byl zaznamenán od prvních k druhým volbám do EP (2004 - 2009). Ve světle nynějšího vývoje v rámci EU, tedy od vypuknutí finanční krize k následnému zásadnímu posílení ekonomického a fiskálního vládnutí v EU, lze předpokládat, že především v zemích eurozóny by trend značné europeizace euromanifestů mohl být zachován či dokonce prohlouben. Nakolik bude tento předpoklad potvrzen v (empirické) realitě by mělo být předmětem budoucího výzkumu.

Literatura:

- ABROMEIT, H. 1998. *Democracy in Europe: Legitimising Politics in a Non-State Polity*. New York: Berghahn Books, 1998. ISBN 9781571819857.
- ADAM, S., MAIER, M. 2011. *National parties as politicizers of EU integration? Party campaign communication in the run-up to the 2009 European Parliament election*. In *European Union Politics*, roč. 12, 2011, č. 3. ISSN 1741-2757, s. 431-453.
- ÁGH, A. 2006. East-Central Europe: Parties in Crisis and the External and Internal Europeanisation of the Party Systems. In BURNELL, P. J. (ed.) *Globalizing democracy: party politics in emerging democracies*. London: Routledge, 2006, ISBN 9780415401845, s. 88–103.
- AUERS, D. 2005. European elections in eight new EU member states. In *Electoral Studies*, roč. 24, 2005, č. 3. ISSN 0261-3794, s. 747-754.
- BAUN, M. - DURR, J. - MAREK, D. - ŠARADÍN, P. 2006. The Europeanization of Czech Politics: The Political Parties and the EU Referendum. In *JCMS: Journal of Common Market Studies*, roč. 44, 2006, č. 2. ISSN 1468-5965, s. 249-280.
- BÖRZEL, T. A. - RISSE, T. 2000. When Europe Hits Home: Europeanization and Domestic Change. In *European Integration online Papers (EloP)*, roč. 4, 2000, č. 15. ISSN 1027-5193, s. 1-24.
- BÖRZEL, T. A. - RISSE, T. 2003. Conceptualizing the Domestic Impact of Europe. In FEATHERSTONE, K. - RADAELLI, C. M. (eds.) *The Politics of Europeanisation*. Oxford: Oxford University Press, 2003, s. 55-78.

- BRADOVÁ, E. - ŠARADÍN, P. 2004. Volební kampaň. In ŠARADÍN, P. (ed.) Volby do Evropského parlamentu v České republice. Olomouc: Periplum, 2004, s. 179-207.
- BRADOVÁ, E. - ŠARADÍN, P. 2005. Volební kampaň a volby do Evropského parlamentu v České Republice. In KLÍMA, M. - BUREŠ, J. (eds.) Kam kráčíš, Evropská Unie?, , pp. . Plzeň: Nakladatelství a vydavatelství Aleš Čeněk, 2005, s. 81-96.
- BRUNSBACH, S. - JOHN, S. - WERNER, A. 2012. The Supply Side of Second-Order Elections: Comparing German National and European Election Manifestos. In German Politics, roč. 21, 2012, č. 1. ISSN 0964-4008, s. 91-115.
- BUDGE, I. - ROBERTSON, D. - HEARL, D. 1987. *Ideology, Strategy and Party Change: Spatial Analyses of Post-War Election Programmes in 19 Democracies*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987. ISBN 9780521306485.
- BUDGE, I. 1994. A New Spatial Theory of Party Competition: Uncertainty, Ideology and Policy Equilibria Viewed Comparatively and Temporally. In British Journal of Political Science, roč. 24, 1994, č. 04. ISSN 0007-1234, s. 443-467.
- BUDGE, I., KLINGEMANN, H.-D., VOLKENS, A., BARA, J., et al. 2001. *Mapping Policy Preferences: Estimates for Parties, Electors, and Governments 1945-1998*. Oxford: Oxford University Press, 2001. ISBN 0199244006.
- COWLES, M. G. - CAPORASO, J. A. - RISSE, T. 2001. *Transforming Europe: Europeanization and domestic change*. Ithaca: Cornell University Press, 2001. ISBN 9780801486715.
- DE VREESE, C. H. - BANDUCCI, S. A. - SEMETKO, H. A. - BOOMGAARDEN, H. G. 2006. The News Coverage of the 2004 European Parliamentary Election Campaign in 25 Countries. In European Union Politics, roč. 7, 2006, č. 4. ISSN 1741-2757, s. 477-504.
- DE VREESE, C. H. - LAUF, E. - PETER, J. 2007. The Media and European Parliament Elections: Second-Rate Coverage of a Second-Order Event? In VAN DER BRUG, W., VAN DER EIJK, C. (eds.) *European Elections and Domestic Politics: Lessons from the Past and Scenarios for the Future*. Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press, 2007, s. 116-130.

- DE VREESE, C. H. 2009. Second-Rate Election Campaigning? An Analysis of Campaign Styles in European Parliamentary Elections. In *Journal of Political Marketing*, roč. 8, 2009, č. 1. ISSN 1537-7857, s. 7-19.
- DEŽELAN, T. 2007. Does Europeanisation matter? The Case of Slovenian Political Party Electoral Campaign for the European Union. In *Politics in Central Europe*, roč. 3, 2007, č. 1-2. ISSN 1801-3422, s. 11-25.
- DÜRR, J. - MAREK, D. - ŠARADÍN, P. 2004. Europeizace české politické scény - politické strany a referendum o přistoupení k Evropské unii. In *Mezinárodní vztahy*, roč. 39, 2004, č. 1. ISSN 0323-1844, s. 27-49.
- ENYEDI, Z. 2007. The Europeanisation of Eastern Central European Party Systems. In *The NET Journal of Political Science*, roč. 5, 2007, č. 1. ISSN s. 65-75.
- Evropa hlavně pro lidi*. 2004. ČSSD euromanifest. [cit. 10 ledna 2012]. Dostupný na internetu: http://www.cssd.cz/soubory/kestazeni/brozura_eu_2004_komplet.pdf
- Evropský volební program KDU-ČSL*. 2004. KDU-ČSL euromanifest. [cit. 12 ledna 2012]. Dostupný na internetu: <http://kdu.cz/Dokumenty/Volby/2004/Volby-do-Evropskehoparlamentu/2004/Evropsky-volebni-program-KDU---CSL.aspx>.
- EXADAKTYLOS, T. - RADAELLI, C. M. 2009. Research Design in European Studies: The Case of Europeanization. In *JCMS: Journal of Common Market Studies*, roč. 47, 2009, č. 3. ISSN 1468-5965, s. 507-530.
- FEATHERSTONE, K. - RADAELLI, C. M. (eds.) 2003. *The Politics of Europeanization*. Oxford: Oxford University Press, 2003.
- FERRARA, F. - WEISHAUPT, T. J. 2004. Get your Act Together: Party Performance in European Parliament Elections. In *European Union Politics*, roč. 5, 2004, č. 3. ISSN 1465-1165, s. 283-306.
- FIALA, P. - HLOUŠEK, V. - PITROVÁ, M. - PŠEJA, P., et al. 2006. Europeizace politických stran a zájmových skupin: základní problémy a směry analýzy. In *Politologický časopis*, roč. 13, 2006, č. 1. ISSN 211-3247, s. 3-26.
- FINK-HAFNER, D. 2008. Europeanization and party system mechanics: comparing Croatia, Serbia and Montenegro. In *Journal of Southern Europe and the Balkans Online*, roč. 10, 2008, č. 2. ISSN 1461-3190, s. 167-181.
- FRANKLIN, M. N. 2006. European Elections and the European Voter. In RICHARDSON, J. J. (ed.) *European Union: power and policy-making*. London: Routledge, 2006, ISBN 9780415358149, s. 227-245.

- GABEL, M. J. - HIX, S. 2002. Defining the EU Political Space: An Empirical Study of the European Elections Manifestos, 1979-1999. In *Comparative Political Studies*, roč. 35, 2002, č. 8. ISSN 0010-4140, s. 934-964.
- HALLSTEIN, W. 1972. *Europe in the making*. London: George Allen and Unwin, 1972. ISBN 9780043302156.
- HAUGHTON, T. (ed.) 2011. *Party Politics in Central and Eastern Europe: Does EU Membership Matter?* London: Routledge, 2011. ISBN 9780415567497.
- HAVLÍK, V. - VYKOUPILOVÁ, H. 2008. Two dimensions of the Europeanization of election programs: The case of the Czech Republic. In *Communist and Post-Communist Studies*, roč. 41, 2008, č. 2. ISSN 0967-067X, s. 163-187.
- HAVLÍK, V. 2008. Jak měřit? Přístupy a metody analýzy postojů politických stran k evropské integraci. In *Central European Political Studies Review*, roč. 10, 2008, č. 4. ISSN 1212-7817, s.
- HAVLÍK, V. 2010. *České politické strany a evropská integrace: Evropeizace, evropanství, euroskepticismus?* Brno: Masarykova univerzita. Mezinárodní politologický ústav, 2010.
- HERTNER, I. 2011. Are European Election Campaigns Europeanized? The Case of the Party of European Socialists in 2009. In *Government and Opposition*, roč. 46, 2011, č. 3. ISSN 1477-7053, s. 321-344.
- HIX, S. - MARSH, M. 2007. Punishment or Protest? Understanding European Parliament Elections. In *The Journal of Politics*, roč. 69, 2007, č. 2. ISSN 1468-2508, s. 495-510.
- HIX, S. 2008. Towards a partisan theory of EU politics. In *Journal of European Public Policy*, roč. 15, 2008, č. 8. ISSN 1350-1763, s. 1254-1265.
- HIX, S., LORD, C. 1997. *Political Parties in the European Union*. New York.: St. Martin's Press, 1997.
- HLOUŠEK, V. - PŠEJA, P. 2009. Europeanization of Political Parties and the Party System in the Czech Republic. In *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, roč. 25, 2009, č. 4. ISSN 1352-3279, s. 513 - 539.
- HOBOLT, S. B. - SPOON, J.-J. 2010. Motivating the European Voter: Parties, Issues, and Campaigns in European Parliament Elections. In *Proceedings of the PIREDEU Final Conference*, Brussels, Belgium, 18-19 November 2010 2010, 1-40.
- HRABICOVÁ, Z. *Evropská témata v evropských volbách 2004 a 2009 - prohloubení zájmu českých politických stran o evropské otázky?* MA Thesis Masarykova univerzita, 2010.

- HRICOVÁ, H. 2009. Česká republika. In CABADA, L., HLOUŠEK, V. (eds.) Eurovolby 2009: Prostor pro evropeizaci politických stran ve středovýchodní Evropě? Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, s. 41-66.
- IHL, O. 2005. Programme électoral. In DELOYE, Y. (ed.) Dictionnaire des élections européennes. Paris: Economica, 2005, s. 568-571.
- IRWIN, G. 1995. Second-order or Third-rate? - Issues in the Campaign for the Elections for the European Parliament 1994. In *Electoral Studies*, roč. 14, 1995, č. 2. ISSN 0261-3794, s. 183-199.
- Jistota pro lidi, naděje pro Evropu*. 2009. ČSSD euromanifest. [cit. 12 ledna 2012]. Dostupný na internetu: www.elections2009.pes.org/files/u1/CSSD_PROGRAM_web.pdf.
- Jistota*, 2009, ČSSD manifest pro rok 2009.
- KLINGEMANN, H.-D. - HOFFERBERT, R. I. - BUDGE, I. 1994. *Parties, policies, and democracy*. Boulder: Westview Press, 1994. ISBN 9780813320694.
- KLINGEMANN, H.-D. - VOLKENS, A. - BARA, J. - BUDGE, I., et al. 2007. *Mapping Policy Preferences II: Estimates for Parties, Electors and Governments in Central and Eastern Europe, European Union and OECD 1990-2003*. Oxford University Press, 2007. ISBN 0199296316.
- KOVÁŘ, J. 2010. Second-rate coverage of second-order elections: Czech and Slovak elections to the EP in the media. In *Central European Political Studies Review*, roč. 12, 2010, č. 4. ISSN 1212-7817, s. 225-254.
- KRITZINGER, S. - CAVATORTA, F. - CHARI, R. 2004. Continuity and change in party positions towards Europe in Italian parties: an examination of parties' manifestos. In *Journal of European Public Policy*, roč. 11, 2004, č. 6. ISSN 1350-1763, s. 954-974.
- LADRECH, R. 1994. Europeanization of Domestic Politics and Institutions: The Case of France. In *JCMS: Journal of Common Market Studies*, roč. 32, 1994, č. 1. ISSN 1468-5965, s. 69-88.
- LADRECH, R. 2002. Europeanization and Political Parties: Towards a Framework for Analysis. In *Party Politics*, roč. 8, 2002, č. 4. ISSN 1354-0688, s. 389-403.
- LADRECH, R. 2008. Europeanization and the variable influence of the EU: national parties and party systems in Western and Eastern Europe. In *Journal of Southern Europe and the Balkans Online*, roč. 10, 2008, č. 2. ISSN 1461-3190, s. 139-150.
- LADRECH, R. 2009. Europeanization and political parties. In *Living Reviews in European Governance*, roč. 4, 2009, č. 1. ISSN 1813-856X, s.

- LEROY, P. - SIUNE, K. 1994. The Role of Television in European Elections: The Cases of Belgium and Denmark. In *European Journal of Communication*, roč. 9, 1994, č. 1. ISSN 0267-3231, s. 47-69.
- MAIER, M., TENSCHER, J. 2009. "Struggling for Voters": European Campaigning in Germany. In *Journal of Political Marketing*, roč. 8, 2009, č. 1. ISSN 1537-7857, s. 20-34.
- MAIR, P. 2000. The limited impact of Europe on national party systems. In *West European Politics*, roč. 23, 2000, č. 4. ISSN 0140-2382, s. 27 - 51.
- MAIR, P. 2001. Searching for the positions of political actors: a review of approaches and a critical evaluation of expert surveys. In LAVER, M. (ed.) *Estimating the Policy Position of Political Actors*. London: Routledge, 2001, ISBN 0415244420, s. 10-30.
- MAIR, P. 2006. Political Parties and Party Systems. In GRAZIANO, P., VINK, M. P. (eds.) *Europeanization: New Research Agendas*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2006, ISBN 9780230204317, s. 154-166.
- MAIR, P., THOMASSEN, J. 2010. Political representation and government in the European Union. In *Journal of European Public Policy*, roč. 17, 2010, č. 1. ISSN 1350-1763, s. 20-35.
- MARSH, M. - MIKHAYLOV, S. 2010. European Parliament elections and EU governance. In *Living Reviews in European Governance*, roč. 5, 2010, č. 4. ISSN 1813-856X, s. 1-30.
- MARSH, M. - NORRIS, P. 1997. Political representation in the European Parliament. In *European Journal of Political Research*, roč. 32, 1997, č. 2. ISSN 1475-6765, s. 153-164.
- MARSH, M. 1998. Testing the Second-Order Election Model after Four European Elections. In *British Journal of Political Science*, roč. 28, 1998, č. 04. ISSN 0007-1234, s. 591-607.
- MCDONALD, M. D. - BUDGE, I. 2005. *Elections, parties, democracy: conferring the median mandate*. Oxford: Oxford University Press, 2005. ISBN 9780199286720.
- MÜLLER, W. C. - STROM, K. 1999. Conclusions: Party Behavior and Representative Democracy. In MÜLLER, W. C. - STROM, K. (eds.) *Policy, Office, Or Votes?: How Political Parties in Western Europe Make Hard Decisions*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999, ISBN 9780521637237, s. 279-309.

- NORRIS, P. 1997. Nomination: Second-order elections revisited. In *European Journal of Political Research*, roč. 31, 1997, č. 1. ISSN 1475-6765, s. 109-114.
- OFFICIAL JOURNAL OF THE EUROPEAN UNION. 2010. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union. In *2010/C 83/01*. Luxembourg: Publications office of the European Union, 2010.
- Otvřený volební program KSČM pro volby do Evropského parlamentu 2009*. 2009. KSČM euromanifest. [cit. 14 ledna 2012]. Dostupný na internetu: <http://www.kscm.cz/index.asp?thema=4146&category>.
- PENNINGS, P. 2006. An Empirical Analysis of the Europeanization of National Party Manifestos, 1960-2003. In *European Union Politics*, roč. 7, 2006, č. 2. ISSN 1465-1165, s. 257-270.
- POGUNTKE, T. - AYLOTT, N. - CARTER, E. - LADRECH, R., et al. 2007a. *The Europeanization of national political parties: power and organizational adaptation*. New York: Routledge, 2007a. ISBN 9780415401913.
- POGUNTKE, T. - AYLOTT, N. - LADRECH, R. - LUTHER, K. R. 2007b. The Europeanisation of national party organisations: A conceptual analysis. In *European Journal of Political Research*, roč. 46, 2007b, č. 6. ISSN 1475-6765, s. 747-771.
- POWELL, G. B. 2000. *Elections as instruments of democracy: majoritarian and proportional visions*. New Haven: Yale University Press, 2000. ISBN 9780300080162.
- POWELL, G. B. 2004. Political Representation in Comparative Politics. In *Annual Review of Political Science*, roč. 7, 2004, č. ISSN 1545-1577, s. 273-296.
- REIF, K., SCHMITT, H. 1980. Nine Second-Order National Elections - A Conceptual Framework For the Analysis of European Elections Results. In *European Journal of Political Research*, roč. 8, 1980, č. 1. ISSN 1475-6765, s. 3-44.
- RITTBERGER, B. 2012. Institutionalizing Representative Democracy in the European Union: The Case of the European Parliament. In *JCMS: Journal of Common Market Studies*, roč. 50, 2012, č. ISSN 1468-5965, s. 18-37.
- S vámi a pro vás, doma i v EU*. 2004. KSČM euromanifest. [cit. 14 ledna 2012]. Dostupný na internetu: <http://www.kscm.cz/index.asp?thema=3303&item=28372&category>.

- SEDELMEIER, U. 2011. Europeanisation in new member and candidate states. In *Living Reviews in European Governance*, roč. 6, 2011, č. 1. ISSN 1813-856X, s. 1-52.
- SCHATTSCHEIDER, E. E. 1942. *Party government*. New York: Holt, Rinehart & Winston, 1942.
- SCHMITT, H. 2005. The European Parliament Elections of June 2004: Still Second-Order? In *West European Politics*, roč. 28, 2005, č. 3. ISSN 0140-2382, s. 650-679.
- SIAROFF, A. 2001. Elections to the European parliament: Testing alternative models of what they indicate in the member nations. In *Journal of European Integration*, roč. 23, 2001, č. 3. ISSN 0703-6337, s. 237-255.
- SIKK, A. 2009. Force Mineure? The Effects of the EU on Party Politics in a Small Country: The Case of Estonia. In *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, roč. 25, 2009, č. 4. ISSN 1352-3279, s. 468-490.
- SIUNE, K., MCQUAIL, D., BLUMLER, J. G. 1984. Broadcasting European elections. In *Electoral Studies*, roč. 3, 1984, č. 3. ISSN 0261-3794, s. 256-263.
- SMRČKOVÁ, M. - HLOUŠEK, V. 2011. Evropeizace programatiky bulharských a rumunských politických stran. In *Central European Political Studies Review*, roč. 13, 2011, č. 2-3. ISSN 1212-7817, s. 110-134.
- Stejně šance pro všechny*. 2004. ODS euromanifest. [cit. 10 ledna 2012]. Dostupný na internetu: www.ods.cz/eu/download/docs/program_EP.pdf.
- STRÖMBÄCK, J. - MAIER, M. - KAID, L. L. 2011. Political Communication and Election Campaigns for the European Parliament. In MAIER, M., STRÖMBÄCK, J., KAID, L. L. (eds.) *Political Communication in European Parliamentary Elections*. Farnham: Ashgate, 2011, ISBN 9781409411321, s. 3-16.
- TENSCHER, J. - MAIER, M. 2009. European Parliamentary Elections 2004: Studies on Political Campaigning and Media Framing of a Second-Order Event. In *Journal of Political Marketing*, roč. 8, 2009, č. 1. ISSN 1537-7857, s. 1-6.
- THORLAKSON, L. 2005. Federalism and the European party system. In *Journal of European Public Policy*, roč. 12, 2005, č. 3. ISSN 1350-1763, s. 468-487.
- TINDEMANS, L. C. 1975a. 1975-1976 Session: Report of the Proceedings from 7 to 11 July 1975. In *Official Journal of the European Communities: Debates of the European Parliament*, roč. 1975a, č. ISSN s. EC Publications Office, Luxembourg.

- TINDEMANS, L. C. 1975b. European Union. Report by Mr. Leo Tindemans, Prime Minister of Belgium, to the European Council. In.: Commission of the European Communities, 1975b, p. 32.
- TÓKA, G. 2007. Information Effects on Vote Choices in European Elections. In MARSH, M., MIKHAYLOV, S. (eds.) European elections after Eastern enlargement : preliminary results from the European election study 2004. Mannheim: CONNEX, 2007, s. 141-179.
- VAN DER BRUG, W., FRANKLIN, M. N., TÓKA, G. 2008. One electorate or many? Differences in party preference formation between new and established European democracies. In Electoral Studies, roč. 27, 2008, č. 4. ISSN 0261-3794, s. 589-600.
- VAN DER EIJK, C. - FRANKLIN, M. N. (eds.) 1996. Choosing Europe?: The European Electorate and National Politics in the Face of Union. Ann Arbor, Michigan: Michigan University Press, 1996.
- Volební program ODS – EU volby 09.* 2009. ODS euromanifest. [cit. 12 ledna 2012]. Dostupný na internetu: http://www.cssd.cz/soubory/ke-stazeni/cssd_jjistota_ep2009.pdf.
- Volební program pro volby do Evropského parlamentu 2009-2014.* 2009. KDU-ČSL euromanifest. [cit. 15 ledna 2012]. Dostupný na internetu: http://kdu.cz/Kdu/media/Kdu/Volby/Volebni_program_KDU-CSL_do_EP_2009-2014.pdf.
- WEBER, T. 2007. Campaign Effects and Second-Order Cycles: A Top-Down Approach to European Parliament Elections. In European Union Politics, roč. 8, 2007, č. 4. ISSN 1465-1165, s. 509-536.
- WÜST, A. M. 2009. Parties in European Parliament Elections: Issues, Framing, the EU, and the Question of Supply and Demand. In German Politics, roč. 18, 2009, č. 3. ISSN 0964-4008, s. 426-440.